

BİZİM
TÜRKAİLƏMİZ
DÜNYASIDIR

Ötən əsrin sonlarında baş verən geosiyasi dəyişikliklər nəticəsində dünyanın siyasi xəritəsində yeni müstəqil türk dövlətlərinin yaranması və qloballaşan dünyanın çağırışları ilə üz-ləşməsi türkdilli xalqların daha çox birlikdə hərəkət etməsi zərurətinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. O dövrdən başlayaraq, türkdilli dövlətlərin başçılarının zirvə görüşləri orta q mənəvi irsin qorunması və təbliği baxımından mühüm rol oynamışdır.

Türkdilli dövlətlərin başçılarının zirvə görüşlərinin keçirilməsi, Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatının (TÜRKSOY) və Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının (Türk Şurası) yaradılması, Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyasının (TÜRKPA) təsis edilməsi nəticəsində türkdilli ölkələr arasında olan əməkdaşlıq yeni təşkilati mərhələyə daxil olmuşdur. Türk dövlətləri siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə əlaqələrin güclənməsinə xidmət edən sistemli fəaliyyətin əsasını qoymaqla əbədi qaradşlıq bağlarının möhkəmlənməsinə zəmin yaratmışdır.

Adətən, deyirlər ki, tarix şəxsiyyəti yaradır, amma böyük şəxsiyyətlər də öz əməlləri ilə tarix yazır, onu istiqamətləndirirlər. Ulu Öndər Heydər Əliyev dövrün və zamanın gərdişini yönəldən dövlət rəhbəri kimi Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə, o cümlədən türk dünyasında aparıcı mövqelərə çıxmasında, ümumtürk hərəmyayının təmin olunmasında böyük rol oynamışdır. Dahi lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə ölkə rəhbərliyinə qayıdışı nəticə etibarilə təkcə Azərbaycan dövlətçiliyi üçün deyil, eyni zamanda yeni müstəqillik əldə etmiş digər türk dövlətlərinin inkişafı üçün də önəmli hadisə idi. Çünki həmin dövrdə əlbir olan xarici qüvvələrin səyləri ilə gənc Azərbaycan dövlətinin məhv edilməsi postsovet məkanındakı digər türk respublikaları üçün də acınacaqlı nəticələr doğura bilərdi. Azərbaycan dövlətinin iflası həmin ölkələrin də böyük güclərin geosiyasi əsarətinə keçməsinə, yeni imperiya boyunduruğuna düşməsinə yol açardı. Dahi şəxsiyyət Azərbaycanın müstəqilliyini və dövlətçiliyini qorumaqla digər türk dövlətlərinin bərabərliyi, gələcək tərəfdaşlığı üçün tarixi xidmət göstərmişdir.

Məhz buna görə Ulu Öndər Azərbaycanın siyasi rəhbərliyinə qayıtdığı gün, 1993-cü ilin 15 iyununda Ali Sovetdə proqram xarakterli çıxışında xarici siyasətin önəmli istiqaməti kimi türkdilli dövlətlərlə işbirliyinin vacibliyini qeyd etmişdi: "Xarici siyasət sahəsində görüləsi işlər çoxdur. Birinci növbədə, yaxın qonşularımızla baxımından əməkdaşlıq yaradılmalıdır. Bu xüsusundan, Türkiyə ilə əlaqələr, şübhə

Naxçıvandan Şuşaya

Prezident İlham Əliyev türk dünyasının birliyini davamlı möhkəmləndirir

siz ki, önəmli yer tutur. Eyni zamanda keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olan türkdilli ölkələrlə əlaqələrimiz sürətlə inkişaf etməlidir. Bizim bu dövlətlərlə əlaqələrimiz uzun illər çox yaxın olub. Bu əlaqələri qurmaq olmaz, əksinə, inkişaf etdirmək lazımdır".

Bundan sonra Azərbaycanın dünyaya açılmasında, o cümlədən türk dövlətləri ilə münasibətlərdə real addımlar atıldı. Ümummilli Lider Heydər Əliyev sonralar bu inqirasiyanın mahiyyətini türk ideoloqu İsmayıl bəy Qaspralının məşhur kəlamı ilə belə ifadə etmişdi: "XX əsrin əvvəllərində türk xalqlarını yaxınlaşdırmaq, onları vahid siyasi, iqtisadi və mədəni gücə çevirmək istəyən görkəmli şəxsiyyətlərimiz "Dildə, fikirdə və əməldə birlik" şüarı ilə çıxış edirdilər. Biz uzun mübarizələrdən sonra XX əsrin sonunda bu imkana nail olmuşuq. Şübhəsiz, indiki şəraitdə türkdilli dövlətlərin qarşılıqlı əməkdaşlığı bu sahədəki uğurlarımızı daha da artıracaqdır".

Ümumiyyətlə, türkdilli ölkələr arasında əlaqələr hər keçən gün güclənməkdə və inkişaf etməkdədir. Türkdilli xalqları orta q mədəniyyət, adət-ənənələr, milli-mənəvi və dini dəyərlər, tarixi köklər, etnik əlaqələr birləşdirir və bu amillər qarşılıqlı səmərəli fəaliyyət üçün əsas təməldir. Bu əlaqələrin əhatə dairəsi çoxşaxəlidir. Beynəlxalq Türk Mədəniyyət Təşkilatı olan TÜRKSOY türk dünyasının milli-mənəvi irsinin qorunması, inkişafı və təbliği istiqamətində mühüm vəzifəni həyata keçirir. Məlumdur ki, türkdilli dövlətlər coğrafi-strateji baxımından dünyanın əhəmiyyətli bölgəsində yerləşirlər. TÜRKSOY-un ardından Türk Şura-

sı və TÜRKPA-nın yaradılması regionda türkdilli ölkələrin hərtərəfli qarşılıqlı fəaliyyəti üçün önəmli təkan verir, regional təhlükəsizlik təhdidlərinə qarşı mübarizə aparır, ticarət və investisiya imkanlarının möhkəmlənməsinə köməklik edir.

Türk Şurası türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının 3 oktyabr 2009-cu ildə Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri olan Naxçıvanda keçirilən Zirvə görüşündə cənab Prezident İlham Əliyevin evsahibliyində imzalanmış Naxçıvan Sazişinə əsasən yaradılmışdır. Bu da Azərbaycanın türkdilli dövlətlər arasında nə qədər inamli və əvəzsiz körpü rolunu oynadığının bariz nümunələrindən biri kimi göstərilə bilər. Orta q tarix, orta q dil, orta q kimlik və orta q mədəniyyət kimi dörd əsas sütun üzərində qurulmuş olan Türk Şurası özünü bu ümumiliklərlə məhdudlaşdırmır. Daha doğrusu, təşkilat üzv dövlətlər arasında iqtisadiyyat, elm, təhsil, nəqliyyat, gömrük, turizm və digər müxtəlif sahələr kimi mövcud ikitərəfli əməkdaşlıq sahələrini genişləndirərək regiona fayda verməsi üçün çoxtərəfli əməkdaşlığa çevrilmək niyyəti daşıyır. Təşkilat, eyni zamanda tarixi İpək yolunun bərpası, regional Türk Diasporu mərkəzlərinin qurulması kimi əhəmiyyətli mövzularda önəmli qərarlar qəbul etmişdir. Naxçıvanda keçirilən IX Zirvə toplantısında Prezident İlham Əliyev demişdi: "...Naxçıvanın türk dünyasında çox böyük xüsusi yeri vardır. Naxçıvan çox böyük tarixə malik olan diyardır. Naxçıvanın strateji əhəmiyyəti, tarixi, mədəniyyəti, tarixi abidələri bizim böyük dəyərlərimizdir, böyük sərvətimizdir. O da həqiqətdir ki, Azərbaycanın müstəqilliyinin formalaşması,

müstəqilliyinin bünövrəsinin qoyulması da məhz Naxçıvanda həyata keçirilmişdir. O vaxt, hələ Sovet İttifaqı zamanı da Heydər Əliyevin fəaliyyəti nəticəsində Naxçıvanda, burada görülən işlər bütövlükdə Azərbaycanın müstəqilliyi üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyırdı...".

Böyük Atatürk vaxtilə deyirdi ki, "Naxçıvan Türkün qarışığıdır". Bu gün öz inkişafı ilə Naxçıvan türk dünyasının elm, mədəniyyət və maarifçilik mərkəzinə çevrilib. Naxçıvan türk dünyasına böyük dəhalar bəxş edən bir diyardır. Türk dünyasının böyük oğlu, türkdilli xalqların birliyinin təmin olunmasında mühüm xidmətləri olan Ümummilli Lider Heydər Əliyev, memar Əcəmi Naxçıvani, Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, tanınmış rəssam Bəhrüz Kəngərli kimi dahilərin vətənidir Naxçıvan. Bütün bunların nəticəsidir ki, Türk Şurası Gənc Liderlərinin ilk forumu da Naxçıvanda keçirilmişdir. Naxçıvanda keçirilən bu forum eyni soykəkə, orta q mədəniyyətə və tarixə malik olan türkdilli ölkələrin gəncləri arasında əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsi və inkişafı, eləcə də idman sahəsində əməkdaşlığın qurulması üçün geniş imkanlar açmışdır. Elm, təhsil və mədəni inkişaf tarixən türk xalqlarını birləşdirib. "Kitabi-Dədə Qorqud" və "Manas" dastanları, Orxon-Yeni-sey, Qobustan və Gəmiqaya yazılı abidələri türk xalqlarının milli varlığının, təfəkkürünün və birliyinin ifadəsi olub. Mövlana Cəlaləddin Rumi, Xoca Əhməd Yasəvi, Baba Nemətullah Naxçıvani kimi görkəmli müfəkkirlər ümumtürk mədəniyyətinin möhkəmlənməsinə öz töhfələrini vermişlər.

Cənab İlham Əliyev türkdilli dövlətlər arasında coğrafi bağlılığın bərpa edilməsinə, bütün türk dünyasının birlik arzusunun reallığa çevrilməsinə misilsiz töhfələr verən liderdir. Türk Şurasının Naxçıvandan başlanan inkişaf yolunda dövlətimizin başçısının rəhbərliyi ilə Azərbaycan təşkilatın inkişafına, onun sıralarının genişlənməsinə, beynəlxalq aləmdə nüfuzunun yüksəlməsinə və əlaqələrinin artmasına önəmli töhfələr verib. Azərbaycan 2019-2021-ci illərdə Türk Şurasına uğurla sədrlik edib, Müzəffər Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyev təşkilatın fəaliyyətinin gücləndirilməsi, türkdilli ölkələr və xalqlar arasında dostluğun, qaradşılığın və əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsi istiqamətində ciddi səylər göstərib, Türk Şurasının digər mötəbər beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən BMT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, ATƏT, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə səmərəli əməkdaşlıq münasibətlərinin davam etdirilməsinə, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı ilə faydalı əməkdaşlıq çərçivəsinin qurulmasına misilsiz töhfələr verib. Azərbaycanın Türk Şurasına sədrliyi ölkəmiz üçün olduqca tarixi bir dövrə təsadüf edib, Azərbaycan 44 günlük Vətən müharibəsində qələbə qazanaraq öz ərazi bütövlüyünü gerçəkləşdirib. Ölkəmizin tarixi Zəfəri türk dünyasında birliyin və həmrəyliyin daha da gücləndirilməsində mühüm rol oynayıb. Hazırda regionda həyata keçirilən beynəlxalq və regional layihələr türkdilli dövlətlər arasında bağlılıq öz töhfəsini verməkdədir.

Bəli, Naxçıvanın bütün türk dünyasının qarışığı kimi səciyyənləndirilməsi isə heç də təsadüfi deyil-

dir. Türkdilli ölkələri bir araya gətirən Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) yaşı elə də çox deyil. Biz fəxr edirik ki, türkdilli dövlətlərin institusional strukturunun formalaşması başçısının təşəbbüsü ilə "Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması haqqında Naxçıvan Sazişi"ni imzalanıb. 2021-ci ildə Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının adı dəyişdirilərək Türk Dövlətləri Təşkilatı olub və əhəmiyyətli beynəlxalq təşkilata çevrilib. Bu, təkcə ad dəyişikliyi deyil, həm də yeni baxışın və yeni inkişaf vektorunun göstəricisidir.

Türk dünyasında uzaqgörən, məqsədyönlü, prinsiplial Lider kimi şöhrət qazanan İlham Əliyev 2009-cu ilin oktyabrında türkdilli dövlət başçılarının Naxçıvan Zirvə görüşündə deyirdi: "Vaxtilə Azərbaycanın tarixi torpağı, əzəli torpağı Zəngəzur bölgəsinin Azərbaycandan ayrılıb Ermənistanla birləşdirilməsi demək olarkı, böyük türk dünyasını coğrafi baxımdan parçaladı. Yeni türk dünyasının vahid bir ailə kimi, vahid bir qüvvə kimi fəaliyyəti on illiklər ərzində dayandırılmışdır". Bu gün isə Zəngəzur dəhlizinin yaradılması təkcə iqtisadi deyil, həm də böyük siyasi əhəmiyyət daşıyan tarixi hadisədir. Qədim Azərbaycan torpağı olan Zəngəzur indi türk dünyasını birləşdirən körpü rolunu oynayacaq. Çünki Zəngəzurdan keçən nəqliyyat, kommunikasiya, infrastruktur layihələri bütün türk dünyasını birləşdirəcək, eyni zamanda digər ölkələr, o cümlədən Ermənistan üçün

əlavə imkanlar yaradacaq. Göründüyü kimi, türk dünyasını birləşdirən körpü rolunu oynayacaq Zəngəzur dəhlizi, həmçinin regional inkişaf üçün də yeni üfüqlər açacaq, bölgədə davamlı sülhə, əməkdaşlığa və təhlükəsizliyə böyük töhfələr verəcək. Azərbaycanın regionu nəqliyyat qovşaqlarının mərkəzinə çevirəcək, Naxçıvanın Azərbaycanın əsas ərazisi vasitəsilə "Şərqi-Qərb" və "Şimal-Cənub" nəqliyyat dəhlizlərinə çıxışını təmin edəcək Zəngəzur dəhlizi həm də Azərbaycanın Türkiyə və türk dünyası ilə güclü bağının yaranmasında əhəmiyyətli rolunu daha da gücləndirəcək. Naxçıvanla bərbəşə nəqliyyat əlaqəsinin yaradılması ümumilikdə işğaldan azad olunmuş ərazilərimizin dərçilişi üçün unikal imkanlar açacaq.

2023-cü il sentyabrın 25-də modern inkişafın yeni dövrünü yaşayan Naxçıvanın ictimai-siyasi həyatında daha bir mühüm hadisə yaşandı. Türk dünyasının qapısı adlandırılan qədim yurdumuz iki qaradş liderin - Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın görüşünə və tarixi sənədlərin imzalanmasına layiqli evsahibliyi etdi. Həmin gün dünyanın diqqəti Naxçıvana yönəlmişdi. Çünki Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərinin son zamanlardakı həssas dövnlərdə qarşılıqlı səfərləri, dəstək bəyanatları artıq ənənə halını almışdı. Ölkəmizin suverenliyinin təmin edildiyi bir məqamda cənab Ərdoğanın həm BMT kürsüsündə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda apardığı mübarizəsinə müdafiə etməsi, ardınca Naxçıvan səfəri çox mühüm siyasi hadisə olmaqla bərabər, strateji tərəfdaşlığın yüksələn xətlə inkişaf etdiyini bir daha təsdiqlədi.

Bir sözlə, Türkiyə Prezidentinin Naxçıvan səfəri zamanı iki dost, qaradş, müttəfiq ölkənin sarsılmaz birliyi, həmrəyliyi bir daha bütün dünyaya nümayiş etdirildi.

Bu gün türk dünyasının birliyi daha da güclənir və Naxçıvandan başlayan bu hərəkət getdikcə genişlənir. Dünyada baş verən geosiyasi dəyişikliklər fonunda türk dövlətlərinin birliyinin gücləndirilməsinin əhəmiyyəti özünü daha aydın şəkildə büruzə verir ki, bu da regional və beynəlxalq sabitlik, təhlükəsizlik və əməkdaşlıq kontekstində müstəsna əhəmiyyət daşıyır.

5-6 iyulda türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı Şuşada keçiriləcək Türk Dövlətləri Təşkilatının Zirvə görüşü də əminlik ki, qaradş xalqların birliyinin möhkəmlənməsinə əsaslı töhfələr verəcək. Naxçıvandan Şuşaya doğru gedilən şərəfli türk həmrəyliyi yolu Azərbaycanın və şəxsən Prezident İlham Əliyevin bu prosesdə oynadığı əlahid-də rolunu növbəti dəfə təsdiq edəcək.

Arzu ABDULLAYEV,
Naxçıvan Dövlət Universitetinin
professoru, tarix üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent